

τοῦν τὰ προβλήματα τους κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῶν ἀρχῶν ἐκείνης, ἐμβιώνουν ὁμῶς καὶ ἐμβαθύνουν σ' αὐτὰ τὰ πλαίσια τῆς Ἱστορίας τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ εἰδικότερα τῆς Ἱστορίας τῆς Ἰατρικῆς.

Ὁ Karl Jaspers ἔγραψε στὴν πρώτη σελίδα τῆς «Φιλοσοφικῆς Αὐτοβιογραφίας» του (1957), ὅτι στὸν κόσμο τοῦτο δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχει τίποτε, «τὸ ὁποῖο δὲν θὰ εἶχε σχέση μετὰ τῇ Φιλοσοφίᾳ». Στὴ δεύτερη σελίδα γράφει: «Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει κανένα πράγμα τῆς Φιλοσοφίας, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ μὴν ἔχει σχέση μετὰ τὸν ἄνθρωπο», τὸν ἄνθρωπο ποὺ πράττει, ποὺ ἐλπίζει, ποὺ πάσχει, γιὰ τὶς ὀριακὲς καταστάσεις τοῦ ὁποίου κανένας δὲν μπορεῖ νὰ δώσει ὀριστικὲς ἀπαντήσεις. Ὁ ἄνθρωπος, αὐτὸ τὸ «σκεπτόμενο καλάμι» τοῦ Pascal, πρέπει νὰ καταλαβαίνει σὲ τοῦτο τὸν αἰῶνα περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, ὅτι τὸ πρωταρχικὸ ἀξίωμα τῆς Ἠθικῆς του εἶναι ἡ ἐργασία: «Ἄς ἐργαστοῦμε, γιὰ νὰ σκεπτόμαστε καλά», γράφει ὁ Pascal. Καί: «Ὅλη ἡ ἱκανότητά μας στηρίζεται στὴ σκέψη». Καί: «Μὲ τὴ σκέψη καταλαβαίνω τὸ Σύμπαν».

Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ βαθύτερο κίνητρο τῶν δυὸ γερμανῶν ἱατροφιλοσόφων, ποὺ τοὺς ὥθησε νὰ γράψουν μαζί ἓνα τόσο ἀξιαγάπητο βιβλίο.

Βόννη

Δημοσθένης Γ. Γεωργοβασίλης

Κωνσταντίνου Μ. Κούμα, Ἐπιστολὴ πρὸς Φραγκίσκον Κ. Μαῦρον. (Σύνταγμα Φιλοσοφίας, τ. Α', Βιέννη 1818, σσ. γ'-ξβ'). Προλεγόμενα, ἐρμηνευτικὸ ὑπόμνημα καὶ εὐρετήρια Νίκου Ψημμένου, Ἀθήνα, Βιβλιοπωλεῖο Διονυσίου Νότη Καραβία (Βιβλιοθήκη Ἱστορικῶν Μελετῶν 150), 1980, 16+ξβ'+67 σελ.

Ἡ μελέτη τῶν Προλεγομένων τῶν φιλοσοφικῶν βιβλίων τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ ἀποτελεῖ βασικὴ προεργασία γιὰ τὴν ἀποτίμηση τοῦ νεοελληνικοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας· μέσα στὰ κείμενα αὐτά, τὰ ὁποῖα προτάσσονται κυρίως εἴτε σὲ μεταφράσεις φιλοσοφικῶν βιβλίων εἴτε σὲ ἐκδόσεις ἀρχαίων φιλοσοφικῶν κειμένων, παρατηρεῖ ὁ ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας τὶς διεργασίες, ποὺ ἀκολούθησαν μέσα στὴ νεοελληνικὴ σκέψη οἱ διάφορες φιλοσοφικὲς ἔννοιες, καθὼς καὶ τὰ μηνύματα, ποὺ οἱ ἔννοιες αὐτὲς συναποκομίζουν γιὰ τὸ νεοέλληνα λόγιο τῆς ἐποχῆς αὐτῆς.

Ἡ δημόσια ἐπιστολὴ τοῦ Κωνσταντίνου Κούμα πρὸς τὸ μαθητὴ του στὸ Γυμνάσιο τῆς Σμύρνης, Φραγκίσκο Κ. Μαῦρο —ποὺ ἀργότερα ἀναδείχθηκε στὴ δημόσια διοίκηση τοῦ νεοσύστατου ἐλληνικοῦ κράτους—, τὴν ὁποία ὁ Κούμας δημοσιεύει στὸν πρῶτο τόμο τοῦ *Συντάγματος Φιλοσοφίας*, μᾶς φανερώνει τὶς φιλοσοφικὲς ἀναζητήσεις τοῦ Κούμα, οἱ ὁποῖες ἐγγράφονται μέσα στὰ πλαίσια τοῦ καντιανισμοῦ, καὶ μὲ ἰδιαίτερη προτίμηση στοὺς ἐπιγόνους τοῦ Κάντ παρὰ στὸν ἴδιο τὸν Κάντ, γεγονὸς ποὺ μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ ἀπὸ τὸν ἐκπαιδευτικὸ στόχο τοῦ *Συντάγματος Φιλοσοφίας*· οἱ ἐπίγονοι τοῦ Κάντ, ὅπως ὁ Krug, ὁ Fries κ.ἄ. ἔδωσαν στὰ ἔργα τους μιὰ ἀπλοποιημένη εἰκόνα τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος τοῦ Κάντ

αλλά και περισσότερο κατανοητή στους μαθητές των ελληνικών σχολείων, για τους οποίους γράφτηκε το *Σύνταγμα Φιλοσοφίας*.

Όπως σωστά παρατηρεί ο κ. Νίκος Ψημμένος, Έπιμελητής στην Έδρα της Ιστορίας της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο των Ιωαννίνων, μελετητής του φιλοσοφικού έργου του Κούμα και με άλλες εργασίες του, δεν μπορεί να αναδειχθεί με πληρότητα ή σπουδαιότητα της *Επιστολής* με μόνο την ιστορικοφιλοσοφική και την ιστοριογραμματολογική προσέγγιση. «Απαιτείται γι' αυτό και η προσέγγιση των επιμέρους θεμάτων, που εξετάζονται σ' αυτήν, ή εξακρίβωση της μεθόδου, που χρησιμοποιείται στην έκθεση των διαφόρων απόψεων, και η επισταμένη μελέτη όλων των στοιχείων, που μάς επιτρέπουν να δεχθούμε την *Επιστολή* όχι μόνο ως το φιλοσοφικότερο ίσως κείμενο του Κούμα, αφού έδω διατυπώνει με την μεγαλύτερη άνεση το προσωπικό του φιλοσοφικό πιστεύω, αλλά και ως ένα από τα αξιολογότερα κείμενα της ιστορίας της νεοελληνικής φιλοσοφίας, αφού αποτελεί την πλέον ένθερμη συνηγορία για την μετακένωση της Καντιανής φιλοσοφίας από την Γερμανία στην Ελλάδα».

Η έκδοση αυτή της *Επιστολής* χωρίζεται σε τρία μέρη: στα Προλεγόμενα του έπιμελητή της έκδοσης, στο κείμενο της *Επιστολής* σε φωτοτυπική παρουσίαση και στο *Υπόμνημα* στο τέλος ακολουθούν μία έπιλογή βιβλιογραφίας για τον Κούμα και τα Έυρετήρια.

Στα Προλεγόμενα (σσ. IX-XVI) ο κ. Ψημμένος υπογραμμίζει την αντίληψη για την ιστορία της φιλοσοφίας του Κούμα, ο οποίος ακολουθεί το καντιανό σχήμα διαδοχής δογματισμού - σκεπτικισμού στην αρχαιότητα και διαδοχής δογματισμού - σκεπτικισμού - κριτικισμού στα νεώτερα χρόνια, ενώ «δυσδιάκριτη παραμένει η πατρότητα της ασύνδετης με τα προηγούμενα και γι' αυτό απρόσμενης για τον αναγνώστη γνωσιολογικής επεξεργασίας των θέσεων του Χέρντερ για τις τέσσερις περιόδους ανάπτυξης της ανθρωπότητας» (σσ. κα' - κη'). Στα Προλεγόμενα αυτά —έκτος από τις ιστορικές αναφορές στη φιλοσοφική δραστηριότητα του Κούμα όσο και στη σταδιοδρομία του Φρ. Μαύρου— έπισημαίνονται και τα θέματα που τίγονται από τον Κούμα στην *Επιστολή*.

Η προσέγγιση των επιμέρους θεμάτων επιτυγχάνεται με ακρίβεια με την επισταμένη τεκμηρίωση του έρμηνευτικού υπομνήματος (σσ. 3-57). Στο υπόμνημα αυτό γίνεται μία ανασύνδεση του κειμένου της *Επιστολής* με τη ζωή και το έργο του Κούμα, με την εποχή του τόσο στο νεοελληνικό χώρο όσο και στον ευρύτερο ευρωπαϊκό, καθώς και με το γίνεσθαι της φιλοσοφίας από την αρχαιότητα ως τον 19ο αιώνα.

Η έκδοση της *Επιστολής* του Κούμα αποδεικνύει την ανάγκη που έχουν οι νεοελληνικές σπουδές γενικότερα από τη συνδρομή των ειδικών και το πόσο γόνιμη και εποικοδομητική μπορεί ν' αποβεί ή συνεργασία τους στο χώρο της νεοελληνικής έρευνας.

Αθήναι

Ρωξάνη Δ. Αργυροπούλου